

С. О. Савелко,
к. держ. упр., Академія муніципального управління

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто фактори ефективного розвитку підприємства в Україні та запропоновано систему інвестиційно-інноваційних заходів з оцінкою їх ефективності.

In article the factors of the effective enterprise development are considered in Ukraine and suggested the system of the investing-innovation means with their efficiency evaluation.

Ключові слова: ефективний розвиток підприємства, інвестиційно-інноваційні заходи, конкурентоспроможність, інфраструктура, капітальні трансферти.

ВСТУП

Україна продовжує розвиватися як країна з високою часткою сировинних галузей промисловості, де переважає сфера низьконаукоємкого матеріального виробництва. Відомо, що рівень розвитку країни залежить від рівня розвитку інноваційної діяльності, тому впровадження інновацій є головним чинником успіху підприємства, який впливає і на рівень розвитку країни загалом [1].

В Україні практично не створено умов для ефективного здійснення інноваційної діяльності. Тому удосконалення державної системи стимулювання інноваційного розвитку шляхом впровадження певних заходів економічної політики є актуальним завданням української державної політики, виконання якого призведе до кардинального пошкваллення інноваційних процесів у країні. Активізація використання інноваційного чинника призведе до створення конкурентоспроможної української економіки, для чого необхідне проведення активної державної інноваційної політики, спрямованої на розвиток науково-технічного потенціалу країни та формування українського бізнесу, зацікавленого у використанні інновацій.

Але не всі українські підприємства мають можливість здійснювати інноваційну діяльність, оскільки вона вимагає істотного фінансування. Перешкоди фінансового, політичного, правового характеру постають на шляху масової реалізації інновацій. А саме процеси створення нових інноваційних структур, які здатні реалізовувати цілком комерційні проекти, мають стихійний характер.

Закон України "Про інноваційну діяльність" визначає інновації як новостворені і вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і соціальної сфери; а інноваційну діяльність — як діяльність, що спрямована на вирішення і комерціалізацію результатів наукових розробок та досліджень і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг [2].

Основними проблемами інноваційного розвитку в Україні та її регіонах на сучасному етапі є:

— відсутність реальних механізмів об'єднання наявних ресурсів, їх концентрації на найбільш значних та перспективних напрямках розвитку;

— немає залежності між збільшенням обсягу продажу приватними компаніями і зростанням фінансування здійснюваних ними досліджень і розробок;

— інноваційна політика не має чіткої спрямованості у вирішенні конкретних економічних проблем регіонів, у їхній реструктуризації з врахуванням ринкових чинників.

Протягом 2008—2010 рр. збереглася тенденція збільшення промислового виробництва, позитивними результатами цих років в умовах фактичної відсутності зовнішнього кредитування української економіки стали активізація інвестиційної діяльності, збільшення експортного потенціалу, збільшення валютних резервів, відродження діяльності промислових підприємств тра-

диційних галузей, їхній розвиток і модернізація за умов зваженої інноваційної політики. [3].

На мою думку, інноваційна діяльність підприємств стримується такими факторами, як відсутність фінансування, недостатність інформації про ринки збуту, високі кредитні ставки, недосконалість законодавчої бази у сфері інновацій, податкової системи та пільгового режиму для здійснення інноваційної діяльності, міграція фахівців високого рівня, науковців

Однак, певні теоретичні та науково-практичні проблеми, пов'язані з визначенням складових взаємного впливу інноваційної діяльності підприємства та його середовища для умов вітчизняної практики господарювання з урахуванням циклічності, розроблені ще недосить повно. Вимагає уточнення визначення взаємозв'язку інноваційної діяльності окремого підприємства з циклічністю розвитку економіки в цілому. Недостатньо обґрунтований взаємозв'язок між інноваційною діяльністю підприємства та основними факторами зовнішнього середовища, такими як цикли М. Кондратьєва, домінуючий уклад на підприємстві та в господарській системі. Потребує уточнення методичне забезпечення оцінки впливу середовища підприємства на його інноваційну діяльність. Наукова і практична актуальність зазначених питань зумовили вибір теми статті й визначили мету та завдання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз наукових праць Лапко О. [4], Фатхутдинова Р.А. [5] підтверджує актуальність і важливість дослідження згаданої проблеми і пошуку шляхів її розв'язання.

Теоретичні та практичні дослідження інноваційної діяльності підприємства висвітлені в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Александрової, Л. Антоноука, Ю. Бажала, П. Бубенка, А. Гриньова, В. Гриньової, С. Ілляшенка, Т. Лепейко, Н. Маренкова, Н. Мешко, Ю. Морозова, А. Пилипенка, А. Поручника, В. Савчука, В. Семиноженка та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — виявлення й характеристика чинників, що сприяють активізації інноваційній діяльності підприємств; теоретичне обґрунтування та розроблення методичних та практичних рекомендацій щодо забезпечення інноваційної діяльності підприємств з урахуванням циклічності розвитку економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблема економіки інноваційного типу привернула увагу дослідників ще на початку 1980-х років, коли стало очевидним, що діючі механізми "упровадження" результатів досліджень і розробок неефективні, інноваційна активність підприємств низька, а середній вік виробничого устаткування постійно збільшується.

За минулий період вжито низку заходів для регулювання й стимулювання інноваційної діяльності, створено механізми державного фінансування інновацій, зокрема й інфраструктури інноваційної діяльності. Однак головною проблемою залишається недосконалість зв'язків між розробниками й споживачами нововведень,

тобто головними учасниками інноваційного процесу, низька мотивація і для розробки, і для фінансування інновацій, що є наслідком інформаційної непрозорості цього процесу.

Нині немає єдиного підходу до визначення інноваційної діяльності, наявні оцінки ґрунтуються на вибіркових обстеженнях окремих груп підприємств, що й пояснює суперечливість одержаних результатів. На підставі результатів досліджень інноваційним визнається підприємство, що впроваджує інновації незалежно від того, хто був їхнім автором, власне підприємство чи зовнішні агенти.

Характерна ознака нинішнього етапу розвитку економічно розвинених країн — пріоритети в галузі технологій. Це етап становлення нового підходу до формування й реалізації національної політики науково-технічного, промислового й інноваційного розвитку з метою швидкого нарощування обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції і на внутрішньому і на зовнішніх ринках [6, с. 152].

Інноваційна спрямованість економічного розвитку змінює його основу, що потребує високої концентрації матеріальних і фінансових ресурсів, а також підвищеної уваги до використання інтелектуальних ресурсів [7, с. 23].

Нині інноваційна діяльність у технологічній сфері здійснюється переважно на промислових підприємствах, а також в організаціях малого бізнесу. Під час вивчення інноваційної діяльності основна увага приділяється дослідженню промислових підприємств, оскільки саме промисловість є основним споживачем створених технологічних інновацій.

У дослідженнях, присвячених обговорюваній проблематиці, завжди роблять спроби обґрунтувати зв'язок рівня інноваційної активності з галузевою приналежністю, розмірами підприємств, їхнім територіальним розташуванням, формою власності. Результати досліджень свідчать, що найвищою інноваційною активністю характеризуються підприємства машинобудування й металообробки. Вплив чинника форми власності, а також розміру підприємства на рівень його інноваційної активності вивчено недостатньо, хоча вища інноваційна активність характерна переважно для великих підприємств, що мають можливість використання оборотних коштів для реалізації технологічних інновацій. Водночас дослідженнями встановлено, що найкращі умови для впровадження інновацій мають підприємства середнього розміру, бо їм легше мінімізувати витрати й регулювати чисельність, домагаючись адекватного обсягу завантаження потужностей.

Аналіз впливу чинника форми власності свідчить, що найбільша інноваційна активність характерна для підприємств іноземної і змішаної форм власності. Загальноприйнятою є точка зору, що державна форма власності мало стимулює впровадження інновацій для одержання прибутку, оскільки значна частина його надходить у дохід держави. Однак державні підприємства краще захищені в умовах політичної й соціально-економічної нестабільності, і, отже, можуть визначати більш довгострокові цілі свого розвитку, які можна реалізувати завдяки інноваційній діяльності. Крім того, державні підприємства, порівняно з новоствореними недерж-

жавними, мають великий запас завершених наукових розробок. Отже, форму власності підприємства не можна розглядати окремо від інших його характеристик, таких як галузева приналежність і специфіка виробленої продукції.

Територіальний чинник також впливає на рівень інноваційної активності. Цільові опитування показують значну роль місцевих адміністрацій у стимулюванні інновацій. Важливе значення тут мають не лише прямі інвестиції з місцевого бюджету, а й створення інституційно-законодавчих умов, сприятливих для інноваційної діяльності. Кошти з регіональних джерел зазвичай розподіляються або на основі конкурсу, або в результаті прямого рішення місцевих органів влади.

Малі інноваційні підприємства орієнтовані переважно на внутрішній ринок. За результатами досліджень, менш як 20 відсотків їх від загальної кількості мають закордонних партнерів. Більшість малих підприємств випускають наукоємну продукцію, маючи незначні витрати на дослідження й розробки. Лише близько 30 відсотків малих інноваційних підприємств інвестують значні ресурси в наукову й проектно-конструкторську діяльність.

Аналіз чинників активізації інноваційної діяльності підприємств засвідчує насамперед орієнтованість інноваційного процесу на ринок, а також таке: варто брати до уваги потреби не лише країни, а й світового ринку, необхідність випереджального виробництва інновацій порівняно з рівнем попиту на них і, нарешті, формування інфраструктури інноваційної діяльності.

Отже, для нормального здійснення інноваційної діяльності необхідна відповідно розвинена інфраструктура; стимулювати інноваційну діяльність повинні самі розробники, інакше попит на інновації завжди випереджатиме їхню пропозицію; рівень інноваційних розробок має відповідати світовому рівню або перевищувати його. Принципове поєднання названих чинників дає можливість визначити, наскільки достатньою є активність інноваційної діяльності в країні для забезпечення її перманентного й ефективного розвитку. Крім того, ці чинники найістотніше визначають масштаби, динаміку й інші кількісні та якісні характеристики інноваційного потенціалу.

З огляду на викладене можна дійти висновків, що стосуються обліку впливу зазначених чинників на інноваційну діяльність, частина яких має загальний характер, а решта належить безпосередньо до вітчизняних особливостей.

По-перше, інфраструктуру інноваційної діяльності потрібно приймати і враховувати в обсязі й складі, що забезпечує її нормальне здійснення в національній економіці. Це означає, що до складу інфраструктури інноваційної діяльності входять мікросистеми, які забезпечують практичну реалізацію розроблених або створених нововведень (упровадження нововведень у мікросистему користувача).

По-друге, якщо ініціацію інноваційної діяльності повинен здійснювати розробник, то до її інфраструктури обов'язково мають входити наукові підрозділи, що забезпечують розробку новацій і в такий спосіб, по суті, формують фонд нововведень або інноваційний заділ. Отже, інфраструктура інноваційної діяльності має скла-

датися з двох основних систем підтримки, що, з одного боку, забезпечують створення нововведень, а з другого — сприяють якнайшвидшому впровадженню їх у практичну діяльність користувачів.

По-третє, такі інфраструктурні підрозділи мають бути забезпечені фінансовими активами, необхідними для виконання своїх функцій. Отже, уже на стадії створення нововведення необхідна наявність особи, зацікавленої у позитивному кінцевому результаті його впровадження. Така особа стає інвестором інноваційної діяльності.

По-четверте, ініціація інноваційної діяльності розробником або творцем нововведення має бути чітко обґрунтована, щоб перед ним згодом не поставали проблеми зі збутом своєї продукції. Інакше творець нововведення стикатиметься з ризиком, який може нівелюватися лише перспективністю новації[5].

В умовах кризи головним завданням для великих промислових підприємств та представників середнього бізнесу є скорочення витрат. У вирішенні такого складного завдання може допомогти держава, яка створить умови для забезпечення постійного трансферу знань у виробництво.

Минулий досвід низки країн — Фінляндії, Данії, Кореї — свідчить, що реформи, спрямовані на розвиток інноваційної сфери, суттєво підсилюють економічний потенціал навіть в умовах кризи. У кризі важливо шукати не лише негативні наслідки, вона може спричинити ліквідацію застарілих, неефективних систем. Хвилі творчого руйнування, які були визначені австрійсько-американським економістом Шумпетером, не спиняються перед державними кордонами. Вони стрімко рухаються планетою, користуючись взаємопов'язаністю різних елементів світової економічної системи[7].

Криза може стимулювати економічну реструктуризацію, оскільки під час скорочення на підприємствах до лав безробітних потрапляють раціоналізатори, які у подальшому знаходять нову роботу на більш успішних підприємствах. Саме такі компанії складатимуть основу для економічного розвитку в Україні після кризи. При цьому вітчизняним підприємцям слід враховувати поведінку своїх закордонних конкурентів, які також зацікавлені в реалізації власних інноваційних проєктів за рахунок українських вчених. За яким сценарієм сьогодні працює менеджмент великих та середніх підприємств, долаючи наслідки економічної кризи?

Перше — зменшення інвестицій в основний капітал, друге — скорочення частини персоналу, третє — використання аутсорсингу. Однак такий сценарій не є єдиним і, тим більше, не єдиним правильним.

Інший сценарій полягає в тому, що значна кількість компаній, які працюють у сфері технологій, спрямовують значну частку фінансових ресурсів з отриманих прибутків на проведення інноваційних розробок, які забезпечують у майбутньому скорочення витрат. Економія на матеріалах та енергії стає вирішальним конкурентним фактором, що гарантує виживання в умовах кризи. На жаль, така далекоглядність не притаманна багатьом українським підприємствам, які часто-густо використовують застарілі технології часів "розвинутого соціалізму", а отримані надприбутки ховають в офшорах.

На користь останнього сценарію свідчить результат

дослідження Фраунхоферської групи з Німеччини, що охопило 1600 українських промислових підприємств. Воно виявило позитивний зв'язок між цілісністю виробничого процесу та продуктивністю праці.

Сьогодні вимальовується нова тенденція у менеджменті підприємств — замість аутсорсингу частіше використовується інсорсинг. Досягнути конкурентних переваг також можливо за рахунок підвищення рівня кваліфікації персоналу підприємства. Тобто витрати на "супутні" інновації можуть допомогти зекономити у складні часи.

Для України у 2007 році рівень фінансування у сфері інновацій складав лише 0,85% від ВВП, і це свідчить про необхідність формування нових підходів до розвитку "розумної" економіки.

Оскільки в Україні основним джерелом фінансування інноваційного розвитку є державний бюджет, ключовою залишається роль уряду. Влада повинна стати каталізатором активізації процесу інноваційних розробок та їхньої реалізації в реальному секторі економіки. Різне скорочення фінансування є негативним фактором для багатьох галузей та економіки країни в цілому. Держава тримає інноваційний розвиток на голодному пайку вже не перший рік — минулорічна сума у 329,4 мільйона гривень існувала лише на папері.

Капітальні трансферти організаціям не здійснено взагалі, а це 13,1 мільйона гривень. Також не було спрямовано жодної копійки з 160 мільйона гривень внутрішніх кредитів до інноваційних підприємств. Можна сказати, що у 2009 році фінансової підтримки інноваційного розвитку з боку держави не було.

У 2010 році, окрім витрат на утримання апарату агентства та його підрозділів у регіонах, передбачено лише 1,2 мільйона гривень на програму розвитку Національної депозитарної системи України. При цьому до держбюджету необхідно буде повернути раніше надані позики на суму 36,6 мільйона гривень. Такі показники підтверджують сталу негативну тенденцію гальмування інноваційного розвитку в Україні, що, у свою чергу, зменшує її економічний потенціал та збільшує конкурентні переваги інших країн.

Окрім фінансування інноваційних процесів із бюджету, держава використовує механізм податкових стимулів. Слід зазначити, що останнім часом саме цей важіль стає дедалі більш уживаним. Спеціальний режим оподаткування є лише одним з багатьох механізмів підтримки інноваційного розвитку.

Інші важелі — дотації з бюджету, надання позик, безкоштовні ліцензії на комерційне використання винаходів, запатентованих у ході бюджетних досліджень, організація інноваційної інфраструктури, венчурних фондів, науково-технічний обмін, співпраця університетської науки та організацій, які виробляють наукомістку продукцію.

Розширення механізмів податкових стимулів у інноваційній сфері зближує наукові інститути з промисловими підприємствами, створюючи вузлові центри "розумної" економіки. Податкові пільги на капітальні вкладення найчастіше надаються у вигляді "інвестиційного податкового кредиту". Як правило, цю пільгу отримують компанії, що направляють інвестиції на впровадження нової техніки, устаткування і технологій. Інвестицій-

на податкова знижка віднімається від суми нарахованого податку на прибуток компанії. При цьому дана знижка надається лише після введення нової техніки в експлуатацію. Право на здобуття пільги настає для компанії автоматично та не потребує будь-яких попередніх доказів, оскільки така норма закріплена у відповідних національних законах.

В Україні податкове законодавство передбачає низку преференцій для інноваційної діяльності. Це інвестиційний податковий кредит, з достатньо розпливчати формулюваннями щодо його повернення, виключення з валового доходу для спеціалізованих підприємств сум, що надаються на інноваційну діяльність, та 20-відсоткова норма прискореної амортизації основних фондів для технологічних парків. В цілому, малий бізнес в Україні не може розраховувати на суттєву державну підтримку ні за рахунок державних фінансів, ні за рахунок системи податкових пільг.

Влада, надаючи податкові пільги для підтримки інноваційних процесів, зацікавлена в оцінці ефективності своїх дій, адже податковий тиск, що зменшується для одних, посилюється на інших. Позитивні результати в досягненні поставленої мети можуть виправдати такі кроки.

ВИСНОВКИ

Для того, щоб бути конкурентоздатним на ринку, кожне підприємство повинно запроваджувати систему інвестиційно-інноваційних заходів та проводити оцінку їх ефективності. Активізації інноваційної діяльності в Україні дасть змогу значно підвищити рівень інноваційної активності промислових підприємств, стабілізувати прискорений процес оновлення виробництва, ефективно використовувати внутрішні і залученні зовнішні інвестиції на інноваційну діяльність. Для забезпечення інноваційного розвитку держава повинна діяти в двох основних напрямках: надавати достатній обсяг коштів із державного бюджету та створити ефективну систему податкових пільг. На жаль, для України перший напрям розтанув у 2009 році, а про ефективність другого нічого не відомо.

Література:

1. Говоруха Ж.А. Питання розвитку інноваційної діяльності підприємств України // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 8 (74). — 107 с.
 2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року №40-IV: zakon.rada.gov.ua.
 3. Солоха Д.В. Інноваційний розвиток як запорука забезпечення економічного зростання // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 6 (72). — 26 с.
 4. Сапко О. Інноваційна діяльність у системі державного регулювання: монографія. — К.: Інститут економічного прогнозування НАН України, 1999. — 342 с.
 5. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент. — М., 2002. — 400 с.
 6. Федулова Л. І. Інноваційна економіка: підручник. — К.: Либідь, 2006. — 480 с.
 7. Гриньова В.М., Козирева О.В. Соціально-економічні проблеми інноваційного розвитку підприємств: монографія. — Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006. — 192 с.
- Стаття надійшла до редакції 19.07.2011 р.*